

А. В. Кулай
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний,
університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ШЛЯХИ УСУНЕННЯ АСИМЕТРІЙ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Становлення засад демократичного суспільства потребує збалансування загальнодержавних і місцевих повноважень влади, реформування місцевого самоврядування та їх власної фінансової бази, яка б створювала необхідні умови соціально-економічного розвитку. Важливе місце в системі фінансово-бюджетних взаємовідносин належить місцевим бюджетам, які, на жаль, не в змозі забезпечити, переважній більшості територіальних громад, їх фінансової самостійності. За роки незалежності України, в результаті так званих реформ бюджетної системи, що декларують зростання ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку, фактично відбувається системне посилення централізації бюджетних коштів у Державному бюджеті України та нівелювання повноважень органів місцевого самоврядування щодо їх бюджетних прав – самостійно вирішувати питання місцевого значення. Не виключенням став Державний бюджет України 2014 року, прийнятий з грубими порушеннями бюджетних процедур, який не містить системних напрямів реформування таких важливих для держави інститутів як місцеві бюджети та міжбюджетні відносини. Водночас, досвід Західної Європи – Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, країн Балтії та інших, які здобули повну незалежність одночасно з Україною, свідчить про ефективність проведених бюджетних реформ, що дали можливість суттєво підвищити рівень їх соціально-економічного становища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань організації місцевого самоврядування та його фінансової самостійності значну увагу приділяли такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Б. Андресюк, Ф. де Брюкке, С. Буковинський, В. Вишневський, В. Геєць, О. Демків, В. Зайчикова, В. Кампо, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна, В. Ляшенко, В. Макогон, В. Рибак, А. Соколовська, З. Новіцкі, Ю. Панейко, Д. Полозенко, А. Поручник, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та інші.

Мета і завдання дослідження. Проаналізувати процес формування бюджетів всіх рівнів на 2014 рік, встановити та узагальнити основні асиметрії бюджетної конвергенції України до стандартів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Кожна адміністративно-територіальна одиниця створює свій власний бюджет [1, с. 68], що належить до виключної компетенції органу місцевого самоврядування. Водночас, місцевий бюджет, як один із основних інститутів фінансового забезпечення місцевого самоврядування, за допомогою якого місцева влада може впливати на локальну активність, створювати умови для економічного і соціального піднесення території своєї юрисдикції [2, с. 12], одночасно є невід'ємно важливою складовою бюджетної політики держави. Важлива складова бюджетної політики – фінансово-бюджетне регулювання, як головний її інструмент, має бути спрямоване на встановлення потрібної рівноваги між фінансовими сферами, серед них субсидіями й тією часткою податків, що призначаються державою, з одного боку, і податками та зборами, що справляються за рішеннями органів місцевої влади, – з іншого. Така рівновага має забезпечити право узгоджувати рівні прибутків і видатків з місцевими пріоритетами, а також забезпечувати, щоб місцеві послуги відповідали мінімальним стандартам незалежно від рівня місцевих чи регіональних фінансових можливостей [3].

Посилаючись на Європейську хартію місцевого самоврядування Комітет Міністрів Ради Європи передбачає, що органи місцевої і регіональної влад мають мати у своєму розпорядженні відповідні обсяги ресурсів, які давали б змогу ефективно здійснювати надані національним законодавством повноваження. Досягнення рівноваги державного і місцевого управління можна досягти шляхом законодавчого врегулювання розподілу повноважень та встановлення процесуальних норм бюджетного права, які закріплюють порядок формування бюджетних ресурсів держави, їх розподілу між різними бюджетами та використання. Аналіз бюджетного процесу останніх років свідчить про невідповідність в Україні повноважень місцевого самоврядування та їх фінансових ресурсів, які знаходяться в їх розпорядженні.

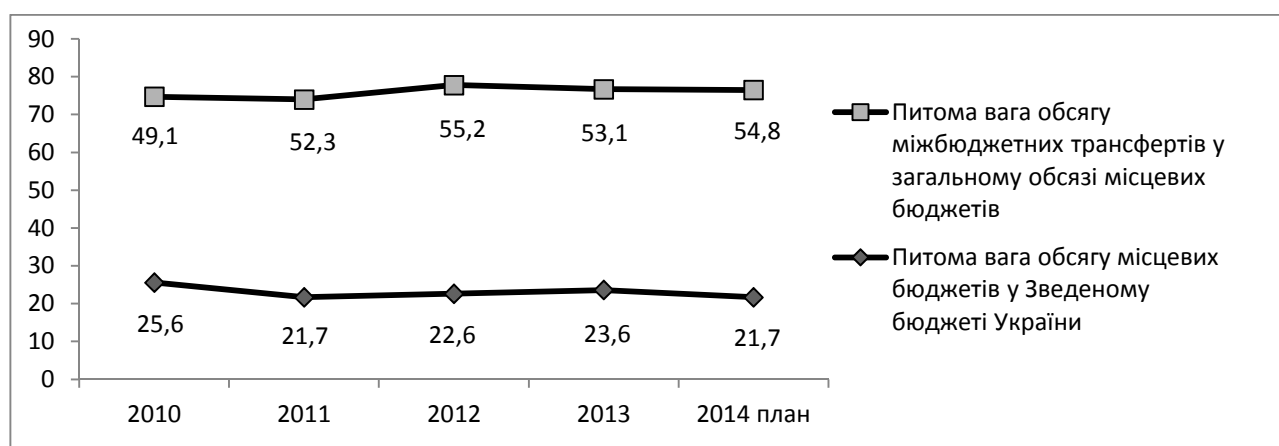
Прогнозований Міністерством фінансів України обсяг фінансового ресурсу місцевих бюджетів на 2014 рік складає 242,8 млрд. гривень, що на 9,8 відсотка більше очікуваного виконання за 2013 рік.

Власні і закріплені загальнодержавні надходження місцевих бюджетів розраховані в сумі 109,3 млрд гривень (45,0%) і міжбюджетні трансферти 132,8 млрд. гривень плюс Державний фонд регіонального розвитку 3,5 млрд гривень мінус кошти, що підлягають вилученню до державного бюджету 2,8 млрд. гривень, всього – 133,5 млрд. гривень (55%). Загальний обсяг місцевих бюджетів складає 5 312 гривні в розрахунку на одного жителя, у тому числі власних і закріплених загальнодержавних доходів – 2 397 гривні і міжбюджетних трансфертів – 2 915 гривень [4].

Аналіз бюджетної дохідності адміністративно-територіальних одиниць засвідчує, що протягом усього періоду незалежності України податкоспроможність місцевого самоврядування залишається у

рази нижчою від європейських країн. Для прикладу, у Польщі в 2009 році доходи бюджетів територіальних одиниць місцевого самоврядування склали 9 544 гривні на одного мешканця у тому числі власні доходи – 4992 гривні (52,3%), міжбюджетні трансферти – 4 551 гривню (47,7%), із них: дотації – 1 550 гривень (16,2%), субвенцій – 3 001 гривню (31,5%). Розраховано автором за даними статистичного органу Польщі і діючим курсом гривні до золотого [5].

Питома вага обсягу доходів місцевих бюджетів займає менше чверті Зведеного бюджету України, в той же час міжбюджетні трансферти, починаючи з 2011 року, складають більше половини загального обсягу місцевих бюджетів (рис. 1).

*Складено автором за даними Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень і матеріалами Міністерства фінансів України до проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік".

Рис. 1. Частка місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України та міжбюджетних трансфертів у загальному обсязі місцевих бюджетів (у відсотках)

У 2014 році міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам складуть 132,8 млрд гривень, що становить майже 112 відсотків попереднього показника за 2013 рік. Темпи приросту міжбюджетних трансфертів перевищують на 4,1 відсотка аналогічний показник обсягу видатків місцевих бюджетів. Таким чином, в результаті наявності структурних асиметрій доходів місцевих бюджетів, випереджуючі темпи зростання видатків місцевих бюджетів в Україні забезпечуються не власними їх доходами, а дотаціями і субвенціями з Державного бюджету України.

Основним із закріплених за місцевими бюджетами загальнодержавним джерелом доходів залишається надалі податок з доходів фізичних осіб, розрахунковий обсяг надходжень якого у 2014 році передбачено 71,3 млрд гривень, що на 110,1 відсотка більше надходжень 2013 року де темпи приросту склали 5,7 відсотка. В структурі доходів місцевих бюджетів поточного року частка податку з доходів фізичних осіб передбачається 65,0 відсотка, у тому

числі у доходах загального фонду – 96 відсотків. Слід зазначити, що протягом останніх двох років у зв'язку із структурними змінами дохідної частини місцевих бюджетів спостерігалася тенденція до скорочення частки податку з доходів фізичних осіб в доходах місцевих бюджетів відповідно на 0,9 і 1,9 відсотка. Динаміка надходжень цього податку, починаючи з 2011 року має також тенденцію до зниження на 1,4 відсотка в середньому за рік.

Доходи державного бюджету на 2014 рік передбачені в обсязі 504,6 млрд гривень, що більше попереднього показника за 2013 рік на 14 відсотків. За попередніми даними державний бюджет у минулому році був не виконаний за доходами, а в порівнянні з 2012 роком темп приросту склав лише 0,6 відсотка. Враховуючи реальний стан з надходженнями та прогнозованість соціально-економічної та політичної ситуації, визначені законом України параметри дохідної частини державного бюджету на 2014 рік є явно завищеними, а тому відсу-

тня гарантія виконання міжбюджетних зобов'язань перед місцевими бюджетами.

Водночас, порівняльний аналіз величини перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) через місцеві бюджети станом на початок

2013 року підтверджує його високий рівень, в порівнянні з країнами Європейського Союзу (ЄС-27 рис. 2). В цілому по ЄС (27 країн) частка доходів місцевих бюджетів у ВВП склала 3,9 відсотка, що майже у двічі менше як в Україні (7,2 відсотка).

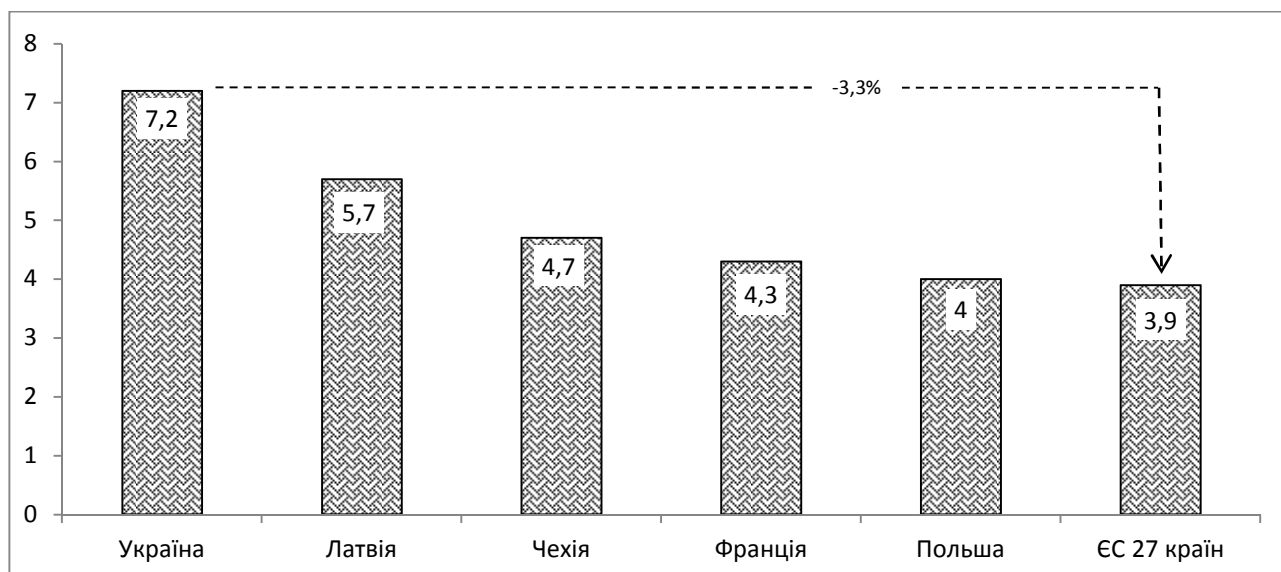

Рис. 2. Частка доходів місцевих бюджетів окремих країн Європи у ВВП (станом на 01.01.2013 р.) у відсотках (складено автором за даними міністерства фінансів України до проекту Державного бюджету України на 2014 рік)

За даними Євростату у 2012 році ВВП на одного жителя ЄС склав 35 116 дол. США, найнижчим із країн-членів ЄС його рівень є у країнах колишньої соціалістичної співдружності держав: Болгарії – 47, Румунії – 50, Латвії – 64 відсотки середнього показника по ЄС. Найменший показник з європейських країн за даними спостерігається в Албанії, Боснії і Герцеговині по 30 відсотків, з абсолютним показником 10,5 тис. дол. США [6]. Для порівняння, в Україні абсолютний показник ВВП на душу населення складає лише 7,6 тис. дол. США або 21, 64 відсотка середнього показника країн-членів ЄС.

Важливим чинником регулятивної функції бюджетної політики України, з одного боку є забезпечення конкурентоспроможності країни – стати рівноправним учасником світових економічних і фінансових відносин, а з другого – необхідність підвищення доволі низького рівня забезпечення населення і державних суспільних послуг, які можуть створювати соціальне напруження в суспільстві [7, с. 336]. Врегулювання цих стратегічних завдань держава здійснює в результаті перерозподілу вагової частини ВВП через бюджети, суттєва частина якого через місцеві бюджети спрямовується на вирішення завдань регіональної фінансової політики. Видатки місцевих бюджетів є основним фінансовим джерелом ресурсів місцевих органів самоврядування, їх економічною основою забезпечення соціально-економічного і культурного розви-

тку територіальних громад. Через видатки місцевих бюджетів перерозподіляється майже половина (42,8%) бюджетних коштів Зведеного бюджету України [8, с. 201].

Видатки місцевих бюджетів як засіб задоволення колективних потреб населення через реалізацію алокаційної функції суспільних фінансів забезпечують пряме надання, фінансованих з бюджету, певних благ, державних субсидій, суспільних благ за зниженими цінами, здешевлення кредитів [9], які не може надати ринкова економіка в повному обсязі. Водночас, при тому, що власні і закріплені доходи місцевих бюджетів не забезпечують постійно зростаючих доходів, а в бюджетній сфері не відбувається структурно-функціональної перебудови бюджетних відносин і радикального відходу від уставленого багатьма роками принципу “утримання бюджетної установи” за будь-яку ціну. За останні 10 років видатки місцевих бюджетів мають тенденцію випереджуючих темпів зростання, порівняно з видатками Державного бюджету України, на 0,8, а їх питома вага зросла на 2,2 відсоткових пункти. Не виключенням є і наміри продовження бюджетування у поточному році

Розрахунковий видатковий ресурс місцевих бюджетів у 2014 році становитиме 242,8 млрд гривень із якого передбачається спрямувати на утримання галузей бюджетної сфери 205 млрд гривень (84,4%), із них за рахунок соціальних субвенцій із державного бюджету – 57,2 млрд гривень (27,9%) і

на видатки з виконання самоврядних функцій – 37,8 млрд гривень (тільки 15,6%) із яких за рахунок цільових субвенцій та інших коштів державного бюджету – 12,3 млрд гривень (5,1%). Самоврядні повноваження місцевого самоврядування передбачається забезпечити власними фінансовими ресурсами лише на 67,5 відсотка, це при тому, що їх питома вага є надзвичайно низькою – 15,6 відсотка, тоді як у переважній більшості європейських країн відсутній поділ видатків на власні і делеговані державні, а їх делегована частина забезпечується

цільовими трансфертами з центральних бюджетів у тому числі і на договірних умовах з органами місцевого самоврядування. Розрахункова структура місцевих бюджетів за функціональною ознакою на 2014 рік наведена у таблиці 1. За даними порівняльного аналізу структури видатків місцевих бюджетів України і країн ЄС за 2010 рік, проведеного Інститутом бюджету та соціально-економічних досліджень, наявні асиметрії обумовлені, в першу чергу, національними відмінностями систем надання громадянам гарантованих соціальних послуг.

Таблиця 1

Розрахункова структура видатків місцевих бюджетів України за функціональною ознакою на 2014 рік у відсотках (складено на підставі прогнозних розрахунків місцевих бюджетів до проекту Державного бюджету України на 2014 рік)

Функції видатків	Питома вага в %
Соціальний захист та соціальне забезпечення	27,26
Транспорт	2,9
Фізична культура і спорт	0,71
Засоби масової інформації	0,16
Освіта	30,81
Охорона навколишнього природного середовища	0,03
Послуги, пов'язані з економічною діяльністю	0,6
Житлово-комунальне господарство	4,29
Охорона здоров'я	20,39
Культура і мистецтво	3,61
Будівництво	5,33
Сільське господарство	0,05
Обслуговування боргу	0,66
Цільові фонди	0,67
Державне управління	1,65
Інші видатки	0,74
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій	0,06

Водночас, в Україні функціонально-організаційні асиметрії спричиняють суттєвий вплив на структуру видатків місцевих бюджетів. Для прикладу, частка видатків на освіту в Україні у 2010 році становила 33,6 відсотка загального обсягу видатків тоді як у Польщі та Німеччині – 14,5, Словаччині 38,8, ЄС (27 країн) – 18,3 відсотка. В той же час, в освіті України найнижчий показник кількості учнів загальноосвітніх шкіл на одного педагогічного працівника – 9,2 учня, наповнюваність класів учнями – 18,3 учня у класі, відповідно у Польщі – 16 і 23, Німеччині – 18 і 23,5, Словаччині – 17 і 21,5 учня. За підрахунками Міністерства фінансів України, вплив лише зазначених двох факторів організаційно-функціональних змін в освіті, в порівнянні відповідно з Ірландією та Словаччи-

ною, складає 14,1 млрд гривень, або 18,8 відсотка прогнозного обсягу видатків галузі на 2014 рік. Крім зазначених факторів на ефективність використання бюджетних коштів в освіті значний вплив мають наявність малокомплектних шкіл (24,8%), педагогічне навантаження на вчителя – 18 навчальних годин на тиждень та інші.

В охороні здоров'я України на 100 тис. населення функціонує в середньому 5,5 лікарень, із яких 4,3 установи фінансуються з місцевих бюджетів, при 3,23 у країнах ЄС. Кількість лікарів у лікарняних закладах на 10 тис. населення – 49,3 посад із яких у комунальних закладах – 41 при 28,1 лікаря у країнах ЄС. Крім того, в Україні неефективно використовується наявний ліжковий фонд, вимагають суттєвого перегляду показники тривалості лі-

кування у стаціонарах, завантаженості персоналу лікарськими процедурами та інші. Аналогічні асиметрії спостерігаються в інших галузях бюджетної сфери.

Загалом бюджетний процес 2014 року не змінює існуючу в Україні систему централізації бюджетних коштів, а навпаки її поглиблює, використовуючи при цьому систему централізації бюджетних процедур. Спроби змінити на користь територіальних громад бюджетний процес мали місце і в 2013 році. Повернення до Кабінету Міністрів України, поданого вчасно до 15 вересня проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2014 рік”, Голова Верховної Ради України В. Рибак аргументував необхідністю доопрацювання бюджету, спрямованого на децентралізацію. Він пропонує частину коштів передбачити у держбюджеті на “вирівнювання” регіонального розвитку, враховуючи різну ступінь розвитку регіонів. А інша частина коштів – до 60% – повинні залишатися в регіонах, там де створюється національне багатство і будується майбутнє України.

В. Рибак наголошує на необхідності здійснення комплексного реформування територіальної організації влади. В її основу повинно бути покладено “філософію самоспроможності територіальної громади. Йдеться про створення умов для того, щоб громадяни – жителі сіл, селищ і міст, могли у зручному для себе режимі отримати публічні послуги” [11, с. 2].

Висновки. Сучасний стан бюджетних систем світу характеризується постійним зростанням дефіциту бюджетних коштів для надання соціальних послуг громадянам, а тому переважна більшість країн світу застосовує змішану систему фінансування цих суспільних витрат. Зазначене вимагає значних змін щодо інституційних перетворень, пов’язаних з управлінням бюджетними і залученими коштами, застосування сучасних ефективних механізмів їх формування і використання, забезпечення прозорості усього бюджетного процесу. Процеси глобалізації, що відбуваються у всіх сферах суспільного життя, спонукають уряди до зближення національних економічних систем. Важливим сегментом у цих процесах є бюджети місцевих органів самоврядування, за кошти яких здійснюється переважна більшість гарантованих соціальних послуг.

Зближення як важлива умова інтеграції країн ЄС, проведених за показниками Європейського індикатору конвергенції (Deka Convergence European Indicator – DCEI) за даними Deka Bank (Німеччина), в ЄС визначено чотири типи економічної конвергенції: монетарну, фіскальну, реальну та інституційну [10], які в певній мірі характеризують стан зближення національних бюджетних систем Європи та ряду інших економічно розвинених

країн світу. Водночас, уповільнення процесів бюджетної конвергенції відбувається через наявність чотирьох основних груп асиметрій.

Інституційні асиметрії включають такі важливі інститути як бюджетна і податкова системи, фінансово-бюджетного регулювання, управління, контролю та аудиту бюджетного процесу, фінансового забезпечення місцевого самоврядування та інші. Необхідність удосконалення фінансово-бюджетних інститутів України обумовлена, в першу чергу, недосконалістю організації системи влади і адміністративно-територіального устрою, реформування яких необхідно здійснювати одночасно з метою суттєвої децентралізації повноважень всіх гілок влади та фінансових ресурсів.

Структурні асиметрії, сутність яких полягає у недосконалості структури доходів і видатків бюджетів всіх рівнів, яка в Україні характеризується високим рівнем централізації публічних фінансових ресурсів. Невідкладним для України є суттєве збільшення частки власних доходів місцевих бюджетів. В умовах постійної нестачі бюджетних коштів все у більших масштабах зарубіжних країн застосовуються різні методи і форми залучення для фінансування послуг освіти, охорони здоров’я, культури і мистецтва та інших галузей бюджетної сфери фінансових ресурсів приватного сектора, громадських організацій та фондів, що суттєво знижує навантаження на національні бюджети. Ці, та ряд інших структурних змін доходів і видатків бюджетів підвищують рівень відповідальності органів місцевого самоврядування щодо підвищення податкоспроможності адміністративно-територіальних одиниць та ефективності використання бюджетних та залучених коштів.

Функціональні асиметрії полягають у значних відмінностях функцій національних інституцій фінансово-бюджетного сектора. В Україні, через не реформованість інституціонального середовища, в бюджетній сфері і державному управлінні відсутнє чітке розмежування функціональних повноважень, продовжує залишатися недосконалою система законодавчого врегулювання функціональних навантажень на відповідні інституції та персонал. Особливо актуальним на сьогодні для України залишається створення необхідних умов для приведення мережі бюджетних установ та навантаження на них до європейських стандартів, усунення дублювання функцій бюджетними установами, ефективності роботи персоналу.

Процедурні асиметрії. Необхідність виокремлення процедурних асиметрій в окрему групу обумовлена концентрацією і надмірним загальнодержавним законодавчим врегулюванням переважної частини функціональних повноважень місцевих органів влади із здійснення бюджетного процесу, що суперечить основним засадничим положенням

Конституції України та Європейської хартії місцевого самоврядування щодо сутності місцевого самоврядування – самостійного вирішення питань місцевого значення. Зокрема, такі важливі стадії бюджетного процесу як виконання бюджетів, адміністрування доходів, контролю та аудиту практично повністю, без права вибору, віднесені до компетенції центральних і місцевих органів державної виконавчої влади. Майже 90 відсотків коштів місцевих бюджетів регулюється загальнодержавними процедурами бюджетного процесу. З огляду на вище зазначене, переважну частину процедурних питань бюджетного процесу на місцевому рівні належить передати органам місцевого самоврядування для місцевого правого врегулювання із збереженням за відповідними державними органами контролю за дотриманням законодавства. Доцільним при цьому було б запровадження договірної форми виконання окремих функцій бюджетного процесу.

Література

1. Кравченко В. І. Фінанси місцевих органів влади. – К: НДФІ, 1997. – С. 276.
2. Слухай С.В., Здерка Н. Я. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової системи. – Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 12–21.
3. Recommendation Rec (2004)1 of the Committee of Ministers to member states on financial and budgetary management at local and regional levels. – Council of Europe Committee of Ministers (Adopted by the Committee of Ministers on 8 January 2004 at the 867th meeting of the Ministers' Deputies). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=105993...C3C3C3>.
4. Міністерство фінансів України. Місцеві бюджети 2014: короткий огляд. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
5. Budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/.../PUBL_rn_budz_jedn_sam_teryt_lata_2003-2009.
6. Eurostat. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://epp.tvrostat.ec.europa.eu/cache/ITK_PUBLIK/2-1212013-BR/2-12122013-BR-EN/.
7. Чугунов І. Я., Дяченко Я. Я. Лагутін В. Д. та ін. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: Монографія (за ред. Чугунова І. Я.). – К: Академія фінансового управління. – 2009. – С. 844.
8. Гром В. А., Кулай А. В. Фінанси місцевих органів самоврядування: Навч. посіб. – Луцьк. – 2013. – С. 544.
9. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-652.
10. Bilas, V. Konvergencija I Europska Unija. Zborik Radova; 2007, Issue 27, p.13.
11. Рибак В. В. Ми маємо об'єднати наші зусилля для змін на краще! – Місьцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні [Електронний ресурс]. – 2013. – № 2. – С. 2–4. – Режим доступу: http://municipal.gov.ua/upload/usr/Journal_2%283%29_may_june.pdf.

Кулай А. В. Шляхи усунення асиметрій місцевих бюджетів України: європейський досвід

Проаналізовано основні параметри місцевих бюджетів України на 2014 рік. Визначено наявні асиметрії системи фінансово-бюджетного регулювання як основної складової бюджетної політики держави в умовах трансформаційних перетворень економіки. Акцентовано увагу на відмінностях місцевих бюджетів України і Європейського Союзу.

Ключові слова: місцеві бюджети, бюджетна система, міжбюджетні відносини, бюджетна конвергенція, місцеве самоврядування, асиметрії, Україна, Європейський Союз.

Кулай А. В. Пути устранения асимметрий местных бюджетов Украины: европейский опыт

Проанализированы основные параметры местных бюджетов Украины на 2014 год. Определены имеющиеся асимметрии системы финансово-бюджетного регулирования как основной составляющей бюджетной политики государства в условиях трансформационных преобразований экономики. Акцентировано внимание на имеющихся различиях местных бюджетов Украины и Европейского Союза.

Ключевые слова: местные бюджеты, бюджетная система, межбюджетные отношения, бюджетная конвергенция, местное самоуправление, асимметрии, Украина, Европейский Союз.

Kulay A. V. Ways of elimination of asymmetry of regional budgets of Ukraine: European experience

It was analyzed the main parameters of regional budgets of Ukraine for the year 2014. It was defined existent asymmetries of a system of financial and budgetary regulation as a main component of budget politics of a country in conditions of transformational changes of economics. Attention was paid to differences of regional budgets of Ukraine and European Union.

Keywords: regional budgets, budget systems, inter-budget relations, budget convergence, local self-government, symmetry, Ukraine, European Union.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014

Прийнято до друку 10.09.2014